

det hele en noget upræcis kategorisering. Bibliografien repræsenterer en meget stor arbejdsindsats, og vil være et nyttigt arbejdsredskab for alle der ønsker en første indgang til de tusind blomster på den yderste højrefløj. Vi får korte oplysninger om udgivelsesperiode, antal numre, målgruppe, udgivere og redaktion samt trykkested – og hvor kilderne tillader det, også lidt pressehistorie. Bogen tilstræber fuldstændighed. Jeg skal ikke have nogen mening om hvorvidt dette mål er nået, men føler mig fuldt tilfredsstillet når selv de nazistiske frimærkesamleres blad er medtaget!

Hans Kirchhoff

JØRGEN HÆSTRUP: Dengang i Danmark. Jødisk ungdom på træk 1932–1945. Odense Universitetsforlag, 1982. 267 s. Ill. Kr. 134.20.

Under udarbejdelsen af værket om departementschefsstyret («– Til landets bedste» I–II, 1966–71) kom Jørgen Hæstrup ind på jødernes situation og undrede sig over at finde unge landbrugspionerer blandt emigranterne fra Tyskland. Som nysgerrig forsker har Hæstrup siden gjort et grundigt arbejde, som er udmøntet i en spændende og letlæst bog.

Med sin velkendte sporsans skaffede han et omfattende kildemateriale til veje. 86 beretninger fra de unge immigranter, der nu lever spredt rundt i verden. Et stort arkivmateriale fra organisationerne Landøkonomisk Rejsebureau, Kvindernes Liga for Fred og Frihed og Danske Kvinders Nationalråd. Desuden bygges på akter fra justitsministeriet og udenrigsministeriet, men ikke fra Mosaisk Trossamfund.

Som ved sit første arbejde med modstandsbevægelsens historie oplevede Hæstrup også nu at finde frem til vigtige papirer fra dengang ude hos beretterne og andre. For at trække emnets menneskelige aspekter frem er de sene beretninger blevet en meget vigtig kildegruppe. Hæstrup argumenterer – for mig at se overbevisende – for en højere værdsættelse af de sene beretninger end det er gængs hos faghistorikere. De usædvanlige begivenheder oplevedes af unge sind, derfor står de skarpt i erindringen. Og når det gælder flugten i oktober 43, er de sene beretninger primære kilder.

Ca. 1600 unge tyske jøder kom på landbrugsuddannelse i Danmark som led i en udvandring til Palæstina. Det begyndte, da Hechaluz-kontoret (fra den zionistiske pionerorganisation) i Berlin i maj 1932 søgte opholdstilladelse for syv jøder hos Landøkonomisk Rejsebureau, der siden 1912 forestod udveksling af landbrugslever med en række europæiske lande. Med den daglige leder, sekretær Niels Siggaard som den centrale person opbyggedes en ordning, hvor unge jøder udstationeredes på danske gårde. Forudsætningen var, at de ikke tog arbejde fra danske landbrugsmedhjælpere. Derfor fastholdt Siggaard, at der ikke skulle gives løn. Med rette fremhæves Landøkonomisk Rejsebureaus vigtige rolle, for Mosaisk Trossamfund kunne i 1933 ikke i socialministeriet få arbejdstilladelse til 20 tyske jøder, der ønskede en håndværkeruddannelse.

Efter Krystalnatten i november 1938 ønskede mange tyske jøder at bringe deres børn i sikkerhed uden for landets grænser. Der skabtes kontakt med dansker jøder. I januar 1939 gav justitsminister Steincke tilladelse til at modtage 25 børn (i alderen 13–16 år), og i juli 1939 kunne 300 børn komme ind – under forudsætning af, at det kun var en gennemvandring. Små tal, men Steinckes ord i radioen 23.11.1938: Jeg ville »aldrig være så dum gennem en masseindvandring af jøder hertil at medvirke til at skabe antisemitisme her i landet« afspejler vilkår for humanitært hjælpearbejde i 30'ernes Danmark.

Nøglepersonerne i arbejdet for Aliyah-børnene var den tyskfødte sagførerfrue, Melanie Oppenheim, Thora Daugaard, Kvindernes Liga for Fred og Frihed, og Kirsten Gloerfelt-Tarp, Danske Kvinders Nationalråd. Der blev udført et energisk arbejde af de tre og deres bagland. Ligaen skaffede pladser i landbohjem, og Nationalrådet sørgede for penge.

Krigens udbrud og besættelsen betød, at den midlertidige hjælpeaktion blev længerevarig og vanskeligere. Men arbejdet var ledet af mennesker, der ikke gav op. De fik således i marts 1941 sendt 42 Aliyahbørn via Sverige-Finland-USSR-Tyrkiet-Syrien til Palæstina. Men med Hitlers angreb på Sovjetunionen 3 måneder senere lukkedes den vej. Tilbage i Danmark var 363 Hechaluz-unge og 184 Aliyah-børn. Jørgen Hæstrup giver en fin skildring af de unge jøders hverdag i et fremmed land. Hechaluz-eleverne var zionister, mens Aliyah-børnene mere var forældreløse flygtninge. Hechaluz-kontoret i København organiserede en oplæring til den nu fjernere fremtid i Palæstina (i hebraisk, jødisk historie og zionisme). Der udsendtes vandrelærere og der ønskedes en mere samlet placering af børnene. Hæstrup beretter om brydning mellem zionistisk jernvilje og dansk humanitær indstilling. Også om de unges utålmodighed over for Trossamfundets ro og orden-holdning. Under den skærpede besættelsestid så unge, at de måtte forberede sig på alle eventualiteter, for som pionerer måtte de ikke i deres handlinger overhales af begivenhederne.

Den tyske aktion kom hurtigere end ventet. 28 Hechaluz-elever og 38 Aliyah-unge blev arresteret. Det er henholdsvis 7,5% og 20% mod 5% af de danske jøder. De højere tal skal nok forklares ved de geografiske vilkår. Spredt rundt i landet, langt fra København, hvor flugten over Øresund organiseredes. Men Hæstrup søger ikke efter forklaring på forskellen mellem Hechaluz- og Aliyah-unges arrestationstal. Mens der ventes på en fremstilling af de illegale flugtruter, giver Hæstrup sit bidrag her i bogen i form af citater fra de mange indsamlede beretninger. »Ud af indtrykkenes kaos stiger et billede på sort og hvidt, der hverken kan eller skal systematiseres«. Man glæder sig over Hæstrups sans for de individuelle oplevelser, men – selv om det kan falde uden for denne bogs rammer – hører det til en historikers opgaver at samle individuelle udsagn til helheder. Bogen slutter snarere her i oktober 43 end i maj 45. I afsnittet om Theresienstadt kan forfatteren henvise til sin skildring i bind 1 af »- Til landets bedste«, men man ville gerne have hørt noget om de unges tilværelse i en koncentrationslejr blandt danske og tyske jøder.

Med *Dengang i Danmark* viser Jørgen Hæstrup en imponerende sporsans og gode stilistiske evner. Bogen kan ses som en indirekte advarsel fra besættelsestidens historiske nestor: Stol ikke på, at alle kilder er indsamlet og afleveret til de offentlige arkiver.

Hans Priemé

INA ROHDE: Da jeg blev jøde i Danmark. Nogle erindringsblade fra besættelsen. Udgivet af Selskabet for dansk jødisk historie. København, C. A. Reitzels Boghandel, 1982. 160 s. 100 kr. excl. moms.

Ina Rohde fortæller livligt og letløbende om sin bevidstgørelse som jøde under den anden verdenskrig. Hun er selv halvjøde – faderen var svensk assimilationsjøde – med et skarpt blik for den lille antisemitisme, som hun nådesløst forfølger og demaskerer bogen igennem, i barndomsmiljøet i Malmø, i det gode borgerskab i Århus, og siden blandt modstandsfolk her og i Sverige. Der er ikke meget at smage selvbehageligt på som dansker efter den omgang!

Bogens hovedstykke er beretningen om flugten fra Århus til København i oktober 1943, og arbejdet for at redde jøderne til Sverige. Ina Rohde fungerede som hjælper for professor Ege og hans organisation, og formidler et stærkt indtryk af disse ugers kaos og uvirkelighed. Her er tale om et nyt og væsentligt bidrag til jødeflugtens historie. Erindringerne er skrevet med en velgørende distance til den egen indsats, men også med mange skarpe udfald og nogen bitterhed mod gamle kampfæller. Forfatterinden kan ikke lide kommunister og venstreintellektuelle – forståeligt nok efter hendes og Peter P. Rohdes brud med DKP over Slansky- og lægeprocesserne i 50'erne. Og det præger naturligvis tilbageblikket. Men der er